

O SLAVONSKOM DIJALEKTU EKAVSKOGA
IZGOVORA U OKOLICI VINKOVACA

1. Oko Vinkovaca prostiru se različiti oblici štokavskih govora s nejednakim stupnjem starine u akcentuaciji, i to tako da su jugoistočni govori ikavski, bliže Savi govori s dvojakom zamjenom jata, a zapadni pretežito ekavski. Među njima ima i govora s nezamijenjenim izgovorom jata (u Gradištu).

Svojim smo istraživanjem obuhvatili sva sela na spomenutom području, zaletjevši se čak i u bosansku Posavinu oko Orašja i Tolise, gdje su naselja sa sličnom akcentuacijom kao i u slavonskoj Posavini, ali su predmet opisa u ovom izvještaju samo hrvatski ekavski govori starije akcentuacije jugozapadno od Vinkovaca.

2. Pojam »ekavski govori« jugozapadno od Vinkovaca treba shvatiti uvjetno, jer nema ni jednog naselja na tom području gdje osim ekavskih ne bi supostojali i elementi koji nisu ekavski, makar je fond tih elemenata ograničen na određene lekseme, određene fonetske pozicije i određene obličke kategorije.

Djelomice ili pretežito pripadaju skupini ekavskih sela: Ivankovo, Vođinci, Retkovci, Rokovci, Andrijaševci, Prkovci, Šiškovci i Cerna. Uvjetno se toj skupini mogu pribrojiti Stari i Novi Mikanovci i Gradište, a znatan broj ekavizama imaju i neki govori sa sličnom akcentuacijom izvan toga područja, sve do Tordinaca sjeverno od Vinkovaca.

3. Među ekavskim govorima na području jugozapadno od Vinkovaca sačuvan je, barem u osnovi, i govor s nezamijenjenim jatom, tj. govor u kojem stari vokal *ě* (jat) »nije izjednačen ni s jednim drugim vokalom ili vokalom sekvencom«, nego je i do danas sačuvao svoju posebnu fonetsku i fonološku vrijednost, najčešće se realizirajući kao (zatvoreno) /e/ ili kao jednosložni diftong /ei/. Takav je pretežito govor u dijelu Gradišta.

Potvrđena vrijednost jata kao fonetski i fonološki posebnog vokala u Gradištu i pretpostavka da je u vremenu prije Turaka vokal jat čuvao

svoju individualnost i na širem području u istočnoj Slavoniji ostavlja otvoreno pitanje je li već u to doba bilo i zamjene toga vokalnoga glasa s drugim vokalima ili glasovnim sekvencijama.

Kako ono malo podataka o jatu u predtursko vrijeme nalazimo sad u ekavskom sad u ikavskom liku, očito je da se upravo na području istočne Slavonije sukobljavao različiti izgovor jata, pri čemu su tadanji pisci identificirali kao ekavski i svaki lik s nezamijenjenim jatom. To nije ni malo čudno kad znamo da i dijalektolozi sve do najnovijeg vremena nisu pravo uočili posebnu vrijednost jata u Gradištu. Ivšić kaže: »U Gradištu govore neki *dite*, neki *déte*, a neki *déite*; *pîške*, *pěške* i *pěiške* . . . Izgovor *eî* (ili *eî*) nastao je od *e* (po svoj prilici najprije u dugim naglašenim slogovima, a onda i u kratkim i nenaglašenim, na pr. *pěiške* i *deîtèta*)«. ¹

4. Dosadašnji istraživači nisu zapazili ni jednu drugu važnu osobinu vezanu za refleksje jata, prisutnu u govoru Mikanovaca. Kad se, naime, govor Starih i Novih Mikanovaca »oljušti« od svih nanosa i prinova, te se pročišćena građa s refleksima jata međusobno usporedi, dolazi se do spoznaje da isprepletenost ekavskih i ikavskih potvrda u Mikanovcima nije samo rezultat i posljedica slojevitosti govornika, različitih govornih navika i drukčijega porijekla, nego da su ikavske i ekavske potvrde karakteristične i za jezgru stanovništva u Mikanovcima, koja se može smatrati etničkim produžetkom i govornim nastavljačem najstarijega sloja stanovništva.

Približna pravilnost pojave sad ikavskog sad ekavskog refleksa jata, ovjerena na velikom broju primjera, navela nas je da načelno utvrdimo pravilo o zamjeni jata sad s jednim sad s drugim refleksom, a to je pravilo, kao i u mnogim drugim govorima na području Slavonije i bosanske Posavine, zavisno od različite kvantitete primarnoga jata. Pravilo se može formulirati ovako: *U Mikanovcima dugo se jat reflektira kao dugo /i/, a kratko jat kao kratko /e/, kao što to pokazuje odnos dîtè – detèta, dakle u tom je govoru nazočan sličan kvantitativno-fonetski odnos kao u obližnjim ikavsko-jekavskim govorima (npr. u Vrbici: dîtè – djetèta).*

5. Istovremeno supostojanje triju mogućnosti izgovora jata (ikavske, ekavske i s nezamijenjenim izgovorom toga glasa) i njihovih kombinacija za područje je o kojem govorimo od prvorazredne važnosti, jer više od svih ostalih pokazatelja potvrđuje da je to bilo i uglavnom ostalo jedinstveno govorno područje, iste osnovne akcentuacije i identične gramatičke strukture, samo podijeljeno bifurkacijom izgovora jata, čuvajući i do danas trag prvotnom jedinstvu u ostacima nezamijenjenoga izgovora toga glasa.

¹ DPG, I, 171. (DPG, I i II: Stjepan Ivšić, Današnji posavski govor, Rad JAZU, 196, 124–254 (I) i 197, 9–133 (II), Zagreb 1913.)

O glasovima

6. Današnji izgovor vokalnih glasova ne odudara znatnije od standardnog izgovora vokala u hrvatskom književnom jeziku. Može se ipak reći da se dugi vokali izgovaraju s nešto povišenijim, tim samim i suženijim položajem artikulacijskih organa pa je opći akustički utisak da svako duženje izaziva zatvoreniji izgovor vokala.

Isti je izgovor vokala bez obzira na njihovo podrijetlo. Kako su u vinkovačkim ekavskim govorima vokali u načelu prošli isti razvojni (evolutivni) put kao i u govorima koji su baza našega današnjega književnog jezika, sa svim izjednačivanjima i razjednačivanjima, vokalni inventar pokazuje isto ono stanje koje je karakteristično za književni jezik. Čini ga pet osnovnih slogotvornih glasova /a/, /e/, /i/, /o/, /u/ s fonološkom funkcijom. Svi mogu zauzimati svaki položaj u riječi i svi mogu biti dugi i kratki, naglašeni i nenaglašeni, s određenim ograničenjima u distribuciji akcenatskih kvaliteta. Vokalnim glasovima treba pribrojiti i glas /r/ u slogotvornoj funkciji, koji u toj funkciji zadržava i sve druge navedene osobine vokalnih glasova. Vokalni je inventar nešto drukčiji samo u dijelu Gradišta, gdje se osim navedenih vokalnih fonema javlja u fonološkoj funkciji, nezamijenjeni jat, u fonološkoj transkripciji predstavljen grafemom /e/.

7. Načelno se može reći da ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca imaju i izgovorno i funkcionalno samo po jednu nepčanu bezvučnu i po jednu nepčanu zvučnu afrikatu (uz dentalnu bezvučnu afrikatu). To, dakle, znači da je izvršen proces unifikacije prvotnoga /č/ i prvotnoga /ć/, odnosno prvotnoga /ž/ i suponiranoga prvotnog /ǰ/, čemu se podredio i izgovor tih glasova sekundarnoga podrijetla.

Izgovor bezvučne afrikate ponešto varira od sela do sela, s glavnim obilježjem da se više približava izgovoru književnoga /ć/ nego izgovoru književnoga /č/, a između mogućih alofonih varijanata /ć/ i /č/ čini se da ipak više preteže varijanta /ć/ pa fonološki ostvaraj bezvučne nepčane afrikate označujemo tim grafemom.

Sličan je odnos i u izgovoru zvučne nepčane afrikate pa između mogućih grafema alofonih varijanata /ǰ/ i /ž/ za obilježavanje fonološkog ostvaraja zvučne afrikate prednost treba dati grafemu ž. Da se postigne i grafijska ravnoteža prema pravopisu i da se izbjegnu tehničke i druge teškoće, u daljem ćemo tekstu zvučnu nepčanu afrikatu pisati (književnim) grafemom /đ/, odnosno za fonološki odnos /ć/ ≠ /ǰ/ upotrebljavamo grafematski odnos: ć ≠ đ.

Dalja je razlika prema književnom jeziku izostanak ostvaraja fonema /x/, prema transkripciji u književnom jeziku /h/. Tek se ponegdje i sporadički ostvaruje i taj fonem, ali više kao inovacija izazvana vanjskim utjecajima nego zbog organskih govornih poticaja. To se može tvrditi zbog toga što je govor iskoristio zamjene koje funkcionalno nadomještaju prvotno /h/.

8. Ostali konsonantski glasovi isti su i približno se izgovaraju kao i u književnom jeziku, pa je inventar konsonantskih fonema ovaj:

a. šumni

	usneni (labijali)	zubni (dentali)	nepčani (palatali)	zadnjonepčani (velari)
bezvučni:	p f	t s c	ć š	k
zvučni:	b -	d z -	đ ž	g

b. zvonki (sonorni)

m v j l l̥ n ŋ r

Među šumnima su (po načinu tvorbe):

- zatvorni (okluzivni): p b, t d, k g
- zatvornotjesnačni (afrikate): c -, ć đ
- tjesnačni (frikativi): f -, s z, š ž.

Među zvonkima su (po mjestu izgovora):

- usneni (labijali): m v
- zubni (dentali): l n r
- nepčani (palatali): j l̥ ŋ.

Ne postoji pravi paralelizam po mjestu izgovora zvučnog fonema /đ/ i bezvučnog fonema /ć/ i asimilacijom se po zvučnosti ne smjenjuju fonemi /f/ i /v/, premda ima po koja potvrda koja bi se mogla tumačiti tom asimilacijom (npr. *aftobus* < *avtobus* prema *autobus*).

Nepostojanje prave zvučno-bezvučne sukladnosti između fonema /ć/ i fonema /đ/ (usp. *Bičko pōle* prema *Biđ*, ime rijeke, ili *smūcki* prema *smūđ*) potvrđuju i neke druge mogućnosti ponašanja bezvučne nepčane afrikate /ć/. Prema bezvučnom fonemu /ć/ imamo jednom neutralni s obzirom na zvučnost fonem /j/ (npr. *nōjca* : *nōć*) i jednom zvučni parnjak /đ/ (npr. *svedōdba* : *svedōčit*).

9. Ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca mogu se, barem u načelu, smatrati šćakavskima. Potvrde dopuštaju zaključak da je /šć/ tendiralo sustavnoj provedbi i od primarnih *st'/sk' (kao npr. u imeničkoga završetka *-išće//išće* ili u glagola *vrišćāt*) i od sekundarne grupe *stj (npr. *lišće*), ali je ta razvojna tendencija bila donekle poremećena, djelomice i prekinuta, utjecajem izvanjskih faktora, a novi su govorni utjecaji pogodovali širenju sekvencije /št/. Rezultanta je toga procesa današnji paralelizam supostojanja šć/št jer se osim *ognišće* govori i *ognište* (npr. u *Ivankovu*). Likovi se, dakle, sa sekvencijama /šć/ i /št/ odnose jedan prema drugom i kao slobodne varijante, ali je jasno da likovi sa /šć/

predstavljaju arhaičniji način izražavanja nego likovi sa /št/. Kako se, međutim, sekvencija /šč/ prvenstveno pridružuje likovima koji se odnose na predmete i pojmove rustikalne materijalne i duhovne civilizacije i kulture, a sekvencija /št/ na recentnije pojmovlje one su u stanovitoj mjeri i vezane varijante. Fiziološki, grupi /šč/ pripadaju i svi rezultati promjene šč > šć (npr. *guščetina*, npr. u Ivankovu) i asimilacije sc̣ > šć (npr. *maščóm* ili *s čim* > *š čim* /ščim/) a pridružuju joj se i neke posuđenice (npr. *bāšća*).

Iako se sekvencija /šč/ opire nestajanju, pa je u nekim selima, posebice u Ivankovu i Prkovicima, i u spontanom govoru učestalija nego sekvencija /št/, treba ipak reći da u nekim selima (osobito u Gradištu) nismo u spontanu govoru čuli likove s realizacijom te sekvencije, nego samo sa sekvencijom /št/. Kad se, međutim, insistira na mogućnostima realizacije /šč/, onda ona nije nigdje sasvim neobična, strana, pa ni u Gradištu. Može se, dakle, s pravom tvrditi da je šćakavizam ekavskih govora jugozapadno od Vinkovaca još uvijek živa osobina.

Analogan je slučaj s kontinuantom grupe *zdbj*. U svima je selima potvrđeno /žđ/, npr. *grōžde*, dok se čini da je prema primarnom *zg' kontinuenta /žd/, npr. *moždāni*. Drugih se potvrda nije našlo ni za jedan ni za drugi refleks.

O a k c e n t u

10. Akcenatsko stanje u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca uklapa se u opće stanje i tokove akcenta Ivšićeva »posavskoga govora«. Ivšić je to područje svrstao uglavnom u dvije akcenatske zone svoje raščlambe »posavskoga govora« prema akcenatskim kriterijima, obuhvativši sjeverni dio (sela: *Stari i Novi Mikanovci, Vodinci, Ivankovo, Retkovci, Rokovci i Andrijaševci*) u VI. akcenatsku grupu, a južni dio (sela: *Prkovci, Šiškovci, Cerna i Gradište*) u III. akcenatsku grupu². Ta se podjela temelji na razmatranju ponašanja nekoliko akcenatskih uzoraka, potvrđuje ju i ostala akcenatska građa, ali i sam Ivšić zapaža da ustaljenost akcentuacije nije ipak takva da bi se između akcenatskih grupa mogla povući oštra, neizmjenjiva granica, nego da u akcentuaciji ima i takvih tendencija i pojava po kojima postavljene granice služe kao orijentacijski pokazatelji nekih akcenatskih odnosa, a ne kao barijere koje posve poništavaju svaku drugu mogućnost akcenatske realizacije, samim time i interpretacije.

11. Akcente istraženoga područja karakteriziraju ove opreke:

- 1) silinska: naglašenost ≠ nenaglašenost
- 2) intonacijska: silaznost ≠ uzlaznost
- 3) kvantitativna: duljina ≠ kraćina.

Akcenatski znakovi ' ^ ˇ nad vokalnim grafemima znače u ovom radu isti silinsko-intonacijsko-kvantitativni izgovor vokala (tj. istu akcenat-

² V. kartu na kraju DPG II.

sku kvalitetu) kao i u književnom jeziku kad su vokali označeni tim znakovima. Razlika je prema književnom jeziku u tome što se, načelno, akcenatska kvaliteta označena znakovima " i ~ može ostvarivati na svakom mjestu u riječi, a ne samo na prvom slogu.

Za ekavske govore jugozapadno od Vinkovaca, kao uostalom i za većinu slavonskih govora starije akcentuacije ili – po Ivšićevoj terminologiji – za »posavski govor«, karakterističan je akcenatski ostvaraj koji bilježimo prihvaćenim Ivšićevim znakom " i koji je u slavistici poznat pod imenom »mlađi akut« ili »novi akut«.

12. Najvažnije je i najrelevantnije istaknuti ove činjenice:

1. akcenatske se kvalitete ' i ~ ostvaruju kao dugi uzlazni akcenti;
2. razlikuju se fiziološki;
3. imaju različitu funkciju.

Te su akcenatske kvalitete obično i različita podrijetla i načelno se ne vežu uz iste pozicije, pa mogu stajati i u direktnoj opreci, tj. mogu (iako ne moraju) poslužiti i kao minimalno razlikovno sredstvo.

Osim navedenih akcenatskih kvaliteta na istraživanom se području ostvaruju i neke drukčije akcenatske kvalitete. Tumačeći akcenatske pojave u svom rodnom selu Cerni, prvi je Gopić iznio da »pravi Posavci« nemaju uzlaznog akcenta, nego da »oni prema današnjem štokavačkome uzlaznom imaju razvučeni ili razvlačeni, koji se mogu i na istoj riječi čuti«³. Za potvrdu donosi primjere kao *Đubrāk – Đubrāk*, pa onda još i ove: *rādit, skalīne, skākat, pīsat; glāva, rūka, vrimenā, Cērna, Cerānac, kanāl* i mnoge druge. Zbog jasnoće treba dodati da Gopićev termin *razvučeni akcenat* označuje akcenatsku kvalitetu koju bilježi znakom ~, a termin *razvlačeni akcenat* označuje akcenatsku kvalitetu koju on bilježi znakom √, a mi najčešće znakom '.

13. Sumirajući sve što je rečeno, u vinkovačkim ekavskim govorima nalazimo ovaj peteroakcenatski sustav:

A k c e n a t s k i s u s t a v

	kratki	dugi
silazni	"	~
uzlazni	'	√

Akcenat " zauzima svoje stare položaje (ako nije došlo do pomicanja akcenta) i položaje kod pomaka akcenta za više od jednoga sloga, ponekad i ponegdje se realizirajući kao ";

³ Josip Gopić, *Nastavni vjesnik XVI* (1907.-8.), 685.

Akcentat ˘ zauzima položaje nakon pomaka starog mjesta akcenta za jedan slog, ako je taj slog kratak (pa i onda kad se ostvaruje »dvoslogi« akcentat);

Akcentat ˙ također zauzima položaje nakon pomaka akcenta za jedan slog, ako je taj slog dug (pa i onda ako se iktus zadržava na prvotno naglašenom slogu, kao u »dvoslogog« akcenta);

Akcentat ˘ zauzima svoje stare položaje (ako nije došlo do pomicanja akcenta), osim toga može alternirati s akcentom ˙ i ˘;

Akcentat ˘ zauzima položaje praslavenskog i »posavskog« akcenta »mlađeg« ili »novog akuta« (ako nije došlo do pomicanja akcenta ili nije zamijenjen akcentom ˘).

O nekim drugim alternacijama akcenatskih kvaliteta (koje uključuju i akcenatsku kvantitetu i kvantitetu izvan akcenta), kao što je npr. duljenje pred sonorima, ponašanje i distribucija akcenta u paradigmatским oblicima itd., u ovom se sumarnom pregledu ne može potanje govoriti.

Akcentatske su kvalitete ˙ i ˘, kao i ostvaraj »dvoslogog« akcenta (gdje se uz pomaknuti »novoštokavski« akcentat ostvaruje i prvotni, nepreneseni akcentat), samo kombinatorne varijante akcenatskoga ponašanja, ali upravo mogućnosti te kombinatorike uz posebnosti akcentatske distribucije sadržavaju bitne specifičnosti akcentuacije hrvatskih ekavskih govora jugozapadno od Vinkovaca; po njima se uglavnom i razlikuje ta akcentuacija od akcentuacije istog osnovnog inventara u kojem drugom govoru ili dijalektu.

14. Istaknuta je karakteristika akcenatsko-kvantitetnih odnosa čuvanje historijski opravdanih nenaglašenih dužina, i ispred i iza akcenta, premda se iza akcenta može dužina i pokratiti. Specifično je i položajno duljenje kratkoga vokala u zatvorenom slogu pred konsonantskom skupinom koja počinje sonantom.

O oblicima

15. U ekavskim selima oko Vinkovaca starinačko stanovništvo sačuvalo je (bez obzira na svoju stvarnu brojnost u odnosu na nove doseljenike drugačijega govornog tipa) stariji tip štokavskoga govora, uglavnom s istim bitnim govornim karakteristikama koje je prikazao pred šezdesetak godina prof. dr. Stjepan Ivšić u svojem radu »Današnji posavski govor«. Prema govornom stanju koje je u tom radu opisano za slavonski dijalekt u cjelini⁴ ekavski vinkovački govori nisu u tom međuvremenu – koje je obilovalo izvanjezičnim utjecajima (škola, tisak, radio, rat, imigracije, televizija, raslojavanje sela) – bitnije izmijenili strukturu svojega

⁴ U današnjoj se dijalektologiji za Ivšićev pojam »posavski govor« najčešće upotrebljava termin »slavonski dijalekt« (D. Brozović, P. Ivić i dr.), pa ćemo i mi taj tip govora tako nazivati, s time što oznaku »slavonski« ne uzimamo kao teritorijalno ograničenu na Slavoniju (taj se dijalekatski tip proteže i u bosanskoj Posavini, a ponešto modificiran tip toga dijalekta, s mnogim bitnim njegovim osobinama nalazimo i u nekim srijemskim govorima, npr. u Iloku, u Kukujevcima).

govora pa je, među ostalim govornim determinantama, i većina paradigmatskih morfema sačuvala ona značenja i funkcije koje je imala na početku ovoga stoljeća⁵. Ipak se utjecaj književnog izraza, zajedničkog života s nosiocima drukčijega dijalekatskog tipa, suvremeni način života, s mnogo življim dodirima s okolnim ikavskim i ikavsko-jekavskim govorima, osjeća u dvostrukostima nekih oblika. Najčešće se to događa upravo u onim izvornim, starijim oblicima po kojima se ti govori najviše udaljuju od standardnoga hrvatskog jezika (na primjer u instr. sg. muškog i srednjeg roda), ali takve dvostrukosti zabilježio je već prof. Ivšić u citiranom djelu, samo što su one danas, vjerojatno, frekventnije. Uspoređujući Ivšićeve podatke s našima, čini se da »književni« likovi nisu znatnije uznapredovali, a sigurno je da nisu u znatnoj mjeri ugrozili narodne oblike u deklinaciji i konjugaciji starinačkog stanovništva toga kraja.

16. Ekavski govori slavonskoga dijalekta u okolici Vinkovaca po svojem se osnovnom fondu strukturalnih oznaka (pod strukturalnim oznakama kojega govora u prvom se redu razumijeva zvukovni njegov sustav, koji je ugrađen u morfološki i tvorbeni sustav govora) u morfologiji ne razlikuju u skupnosti morfoloških specifičnosti od skupnih morfoloških oznaka ikavskih i ikavsko-jekavskih govora slavonske i bosanske Posavine. To znači da različiti paradigmatski morfemi koji u pojedinim vinkovačkim ekavskim govorima sa starijom akcentuacijom imaju istu morfološku i semantičku funkciju ne odvajaju veće govorne cjeline od drugih govornih tipova, kako se to događa u realizacijama kontinuanate jata ili u nekim akcenatskim pojavama. Te su lokalne morfološke oznake pojedinačnih govora ponajčešće iste kakve nalazimo i u drugim starim slavonskim govorima drugačijih kontinuanata jata.

17. Paradigmatski morfemi imeničke promjene distribuirani su u ovisnosti o rodu imenice (s time da različiti rodovi mogu imati u istoj morfološkoj funkciji iste završetne morfeme, na primjer gen. sg. m. *stòlâ* : gen. sg. n. *selâ*, gen. sg. m. *Pêrê*, *lvê* : gen. sg. f. *glâvê*, *vêrê*), o završetnom fonemu osnove (sačuvana je razlika nekadašnjih tvrdih i mekih osnova, na primjer nom. sg. *sel-o* : *poł-e*), o kontinuantama starih paradigmatskih odnosa (*kôst - kôsti* : *pôst - pôsta*), o očuvanju nekih determinanata različitih praslavenskih paradigama (*dêtê - detêta*, *îme - îmena* : *selô - selâ*), o rezultatima različitih analogija među paradigmatskim modelima (*mîš - mîša*, *pût - pûtâ* : *nôž - nôžâ*, *přst - přsta*), o protezanju pojedinih padežnih oblika jednoga paradigmatskog modela na sve ostale paradigme (lok. pl. u *Vînkovaca*, na *kôla* : o *žênâ*).

18. Karakteristična osobina istraženih govora, koja je nazočna i u drugim govorima slavonskoga dijalekta, pa i izvan Slavonije, jest tvor-

⁵ Usp. S. Ivšić DPG I, 137 (lok. sg. *po šûma*, o *pðklada*), 139 (nom. sg. *klup*), 146 (ptc. perf. *ostô*, *kazivô*), 210 dat. pl. *lûdma*, *kðnma*), 215 (akuz. pl. *dvójce*, *unûce* itd.), DPG II, 10 (instr. sg. *pamečôm*, *pečôm*, *stvarjôm* itd.), 11 (nom. du. *ôce*, *ûše*), 12 (nom. sg. *kčêr*, *mätêr*), 13 (dat. - lok. sg. *ženê*, *zîpkê* itd.), 14 (u *Bosnoj*, u *Gradiškoj*), 15 (dat. - lok. sg. u *rûki* - u *rûke* itd.), 41 (komparativ na -čji, šji, -žji i rji), 61 (infinitiv na -t ili -ć), 63 (3. l. pl. prez. *letû*, *znâje*, *koštâu* itd.), 70 (ptc. pas. *posâdîto*, *nasêřîto* itd.) itd., itd.

beno-sintaksna sveza tipa *băc-Măta*, u kojoj prvi dio takve složenice ostaje u paradigmi nepromjenjiv, pa padežni morfemi prijanjaju samo uz osobno ime. Ponekad se u prvom, apelativnom dijelu složenice ostvaruje i potpuni nominativni oblik, koji se također ne mijenja po padežima. Evo nekoliko takvih primjera: *băc-Mătă, băc-Îvô, cîc-Mătă, snăš-Polă, băb-Rězê, strîn-Mărû, cîc-Mătû, od snăš-Rûžê, strîn-Ëvi, dî(d)-Tûni, o snăš-Rûžici, băb-Julû, strîc-Îvo! od băba-Jănê, cîc-Tûna* itd. (St. Mikalovci, slično i po svim drugim istraženim selima).

19. Imenice muškoga roda imaju paradigmatske oblike u zavisnosti o završetnom morfemu nominativa sg.: imenice s morfemom *-ø* sačuvale su najveći broj paradigmatskih morfema praslavenske (i staroslavenske) o-deklinacije (dakako, u suvremenom morfonološkom liku), a imenice sa završetnim morfemom *-a* ili *-o* u nominativu sg. imaju promjenu imenica ž. roda na *-a*.

20. U deklinaciji imenica srednjeg roda nalazimo ostatke praslavenskih determinanata različitih osnova, koji su se u kosim padežima određenih kontinuanata praslavenskih riječi osamostalili kao tvorbeni sufixi – postoji tvorbeni paralelizam, na primjer, genitiva sg. *detet-a* i posvojnog pridjeva *detet-ov*, pa cijeli takav slijed fonema (*detet-*) prihvaća završetke kosih padeža drugih imenica srednjeg roda, prvotnih nosilaca o-deklinacije (gen. sg. *detet-a, imen-a* kao gen. sg. *sel-a*).

21. Imenice ženskoga roda imaju dva tipa promjene: one koje u nom. sg. imaju završetak *-a* sačuvale su u najvećem dijelu paradigmatskih oblika završetke nekadanje a-deklinacije, a imenice sa završetkom *-ø* isto tako u većini padežnih oblika imaju završetke stare i-deklinacije. Uzajamno djelovanje padežnih završetaka danas produktivnih deklinacijskih tipova i u tim je paradigmama dovelo do nekih inovacija. Paradigmatsko izjednačivanje oblika nekadašnjih tvrdih i mekih osnova, karakteristično za štokavski, kajkavski i za većinu čakavskih govora, provedeno je i u istraženim vinkovačkim govorima.

U promjeni imenica ž. roda na konsonant (i-deklinacija) htjeli bismo posebno upozoriti na završetak instr. sg. *-jom*, u kojem je krajnje *-m* preuzeto iz drugih imeničkih paradigama.

22. Po pridjevskoj se promjeni mijenjaju pridjevi (u sva tri poredbena stupnja: pozitivu, komparativu i superlativu), glavni brojevi *jedân - jêdnâ - jêdnô* (u singularu), *dvâ - dvê, tri, četîri* (u pluralu); redni brojevi i druge vrste brojeva osim brojnih imenica, zamjenice s rodom (dakle sve osim 1. i 2. lica ličnih zamjenica i povratno-posvojne zamjenice) i participi koji su postali pridjevi. I u toj je promjeni sačuvana razlika između tvrdih i mekih osnova.

23. Nekadanje dvije pridjevske promjene, neodređena i određena, stobile su se praktički u jednu promjenu, s paradigmatskim morfemima određene. Poneki oblici neodređene pridjevske promjene sačuvali su se uglavnom kao petrificirani relikti u nekim izričajima (npr. *mêseca stûdena* – u svim istraženim selima); rijetka su sela u kojima poneki njihovi stanovnici još upotrebljavaju pokoji neodređen oblik (osim, dakako, u nom. sg. m.) kao razlikovno sredstvo. U opsežnoj dijalekatskoj građi

koju smo skupili po ekavskim vinkovačkim selima imamo svega nekoliko potvrda neodređene promjene pridjeva: *dè mi mäsna krüva popäpri* (St. Mikanovci), *Pèrò je näšò sïna zdräva a ne bölesna, imam žïva òca, o ñegòvu sïnu* (Gradište), *iz drvèna sùda* (Ivankovo). Funkcionalno je relevantan neodređeni oblik nom. sg. m. roda samo kao dio predikata, a u drugim se položajima rijetko javlja (u Ivankovu smo, na primjer, zabilježili: *řg je drvèn sùd*, ali su sve druge slične sintagme koje je izgovorio isti ispitanik sadržavale određeni oblik pridjeva: *prtèni püt, zïdani püt, bakrèni kòtao, širòki vòz, žüti kònäc, žïvi bünär, mäsnï krüv, žïtnï kläs* itd.). Zabilježili smo i: *u zò äas* (St. Mikanovci, Cerna, Prkovci, Retkovci), *pomičan svètäk* (Vođinci). Po svim se selima paralelno govori: *mläd mësec* i *mlädi mësec*. U atributnoj se službi pojavljuje neodređeni oblik nom. sg. m. redovito samo u posvojnih pridjeva na *-ov (-ev), -in*: *brätov sïn, očèv òtac* (Gradište), *šögorov bünär, sestřïn käuc* (St. Mikanovci, tako ili slično i po svim drugim selima), ali i ti pridjevi redovito imaju u paradigmgi završetke određene promjene: *brätovog sïna, sestřïnog bicïkla, tèt-kinog këra, òčèvog nòžä* itd. (St. Mikanovci, tako i drugdje).

Može se, dakle, konstatirati da se nekadanja imenska (neodređena), promjena pridjevskih riječi u ekavskim vinkovačkim govorima kao posebna kategorija uglavnom izgubila, pa se pridjevi i druge vrste riječi u tipičnu govoru vinkovačkih ekavaca mijenjaju samo po pridjevskoj, složenoj deklinaciji.

24. Opreku komparativa prema pozitivu izražavaju morfemi za komparaciju *-j-i, -l-i, -ij-i, -š-i*, u kojima modalni morf *-i* označuje muški rod u nom. sg., morf *-a* ženski, a *-e* srednji rod u tom padežu i broju. U drugim se oblicima singulara i plurala svih triju rodova ostvaruju isti padežni završeci kao i u paralelnim oblicima pozitiva pridjeva palatalnih osnova.

25. Lične zamjenice *jä, tï, mï, vï* (i: *jä, tï, mï, vï*) i povratna zamjenica *sèbè* imaju drugačiju padežnu promjenu nego sve druge zamjenice. Sačuvavši većinu prastarih zamjeničkih oblika, zamjenice *ja, ti* i *sebe* praktički se mijenjaju kao imenice ž. roda na *-a*, s time da u akuzativu imaju genitivni oblik. Treba istaknuti da je i u selima koja imaju u dativu i lokativu sg. II. imeničke promjene završetni morfem *-e* u tim oblicima spomenutih zamjenica završetak *-i*. Među brojnim potvrdama tih oblika naišli smo samo na jedan oblik sa završetkom *-e*: *däcu tëbe po glävè* (Prkovci). Do razjednačivanja oblika dativa i lokativa od genitivnog oblika došlo je u punim oblicima najvjerojatnije pod utjecajem veoma frekventnog enklitičkog oblika dativa sg., gdje je *-i* od starine.

Enklitički se oblici zamjenica *ja, ti* i *sebe* pojavljuju u dativu i akuzativu (*mï, tï, si, me, te, se*). Posebno potvrđujemo dativ enklitičkog oblika zamjenice *sebe* primjerom iz Gradišta: *küpï si nõvu křpu*, a sličnih smo primjera slušali i u drugim selima. Treba naglasiti da ti kraći zamjenički oblici, koje po tradiciji zovem enklitikama, u vinkovačkim ekavskim govorima ponekad, čini se zbog emfatičkih ili afektivnih razloga, mogu biti i naglašeni, kako nam pokazuje primjer *je l tï se dobrò osüšïlo kuléne* (Šiškovci). Jednako smo tako bilježili naglašene kraće oblike i za-

mjenice 3. lica, a osobito su često naglašeni kraći glagolski oblici, kao: *ja ću ti kăst* (Rokovci), *šta ćete* (St. Mikanovci), *što sù mi nabrèkle dci* (Vođinci, a tako, često, i drugdje).

Zamjenice *mi* i *vi* čuvaju također starije oblike, s preuzimanjem genitivnog oblika u akuzativ i s izjednačivanjem oblika dativa, lokativa i instrumentala u oblicima *năma*, *văma*.

26. Osobni završeci (fonemi koji ostvaruju fleksiju, morfonemi) u prezentu izražavaju odnose u kategoriji lica i broja, a zajedno s prezentskom osnovom čine fleksijne oblike: *bere-m*, *peče-š*, *kopa-ju* – *kopa-je*, *kopa-u* itd. Način tvorbe oblika 3. l. pl. glagola kojima prezentska osnova završava tematskim vokalima *-e* i *-i* drugačiji je: otpada krajnji vokal prezentske osnove, pa osobni završeci prijanjaju neposredno uz krajnji konsonant osnove (*plet-u*, *tres-u*, *sij-u*, *kupuj-u*, *nos-u*, *nos-e* itd.).

U glagola koji u infinitivu završavaju na *-ć* a u 2. l. sg. prezenta imaju ispred tematskoga *-e-* palatal *ć* (< *č*) ili *ž* dolazi u 3. l. pl. do fonološke izmjene palatala u paralelne velare, čime se sačuvala kontinuantna historijski uvjetovanih konsonantskih alternacija u prezentu tih glagola: inf. *pěć*, 2. l. sg. prez. *peće-š*, 3. l. pl. *peh-u*, tako i *rěć*, *tūć*, *vūć*, *sěć* i sl., odnosno inf. *mōć*, 2. l. sg. prez. *može-š* (ili s promjenom *-že-* > *-re-*: *mōreš*, *pomōreš*), 3. l. pl. *mog-u* (*mōru*, *pomōru*).

27. Osnovno gramatičko vrijeme za izražavanje radnje, stanja ili zbivanja u prošlosti u vinkovačkim ekavskim govorima jest perfekt. Perfektom se u istraženim govorima obično izriču i sintaksni odnosi u kategoriji vremena koji u drugim, novoštokavskim, govorima zahtijevaju uporabu kojega drugoga gramatičkog vremena za prošlost. Nismo, naime, zapazili *nužnost* uporabe pluskvamperfekta (a ni aorista ili imperfekta, koja se vremena pojavljuju tek izuzetno) u različitim odnosima u složenoj rečenici, drugim riječima u istraženim govorima ne postoji »*consecutio temporis*« za prošlost. Ako se sintaksni odnosi zbivanja koje se dogodilo prije nekog drugog zbivanja u prošlosti, dakle zbivanja u pretprošlom vremenu, kadšto i izriču pluskvamperfektom i, u glavnoj rečenici, perfektom za zbivanja u prošlosti koja je bliža sadašnjosti, takvi su ostvaraji irelevantni. Normalno se u običnu, svakodnevnom govoru sva zbivanja u prošlosti izriču u oblicima perfekta.

Perfekt se, kao i u svim drugim našim govorima, tvori imperfektivnim prezentskim oblicima glagola *bīt*, u stilski i afektivno neobojenoj situaciji samo enklitičkim.

28. Futur I. pravi se vezom enklitičkoga prezenta glagola *tět* (*ću*, *ćeš*, *će*, *ćemo*, *ćete*, *će* - *ćedu*) s infinitivom. Kad su ti enklitički prezentski oblici iza infinitiva, oni prijanjaju uz krunju infinitivnu osnovu, koja je dobivena tako da je otpao infinitivni završetak *-t* ili *-ć*. Karakteristična osobina istraženih govora upravo je ova posljednja pojava – tvorbeno izjednačivanje futurskih oblika glagola kojima infinitiv završava na *-ć* s onima kojima je infinitivni završetak *-t*. Po svim smo selima slušali ovakve oblike: *dđjće gđsti*, *iću sūtra u Vinkovce*, *nājćeš tămo* (Retkovci), *iću ja tămo*, *priču*, *năču ga*, *pěču gūsku*, *dđjćedu gđsti*, *dđjćete* (Vođinci), *iću*, *dđjćeš*, *nājće ōnī*, *ićete na izlet* (Ivankovo, slično i drugdje) kao i

ubiću te, olādiće vam se, pūkniće, ostāvićemo, odnēću je, naprāvićete, klāćemo sviñe, sijaću sijañac, otēraću ja tēbe, stūgnićete (Andrijaševci, tako i drugdje).

29. U istraženim se govovima rijetko ostvaruju oblici kondicionala II, pogodbeni način i za prošlost i za sadašnjost izriče se u stilistički neobojenu tekstu oblicima kondicionala I. Uporaba kondicionala II. najčešće je osobina govornoga stila pojedinaca, a i u njih je pojava tih oblika obično rezultat afektivne razine teksta koji govore. Taj je pogodbeni način za prošlost, prema našem dojmu, još rjeđi nego što je u kategoriji vremena pluskvamperfekt u odnosu na perfekt. Da se, dakle, izrazi mogućnost, vjerojatnost, želja, u zavisnim se rečenicama gotovo redovito upotrebljavaju oblici kondicionala I. Taj je gramatički način, u odnosu na književni jezik, morfološki pojednostavljen, jer se za njegovu tvorbu u svim licima singulara i plurala upotrebljava okamenjen lik *bi* (nekadanji oblik 3. l. sg. aorista glagola *biti*), koji se veže uz glagolski pridjev radni u potrebnu rodu i broju: *dōšo bi jā da mōgu, nē bi (ja) išla ū grād, mi bi vam dāli kad bi vi tēli* (Prkovci), *mōro bi (ti) vāditi māndule, mōgli bi mi svāšta* (Vođinci), *kobīla bi se vodīla, krāva bi se tūkāla, ti nē bi ni dōšo da ne mōraš* (Gradište), *zāšto nē bi (oni) dōšli, izvūkla bi (ti) nožīce, kad bi (ja) znō, rēko bi ti* (Andrijaševci, slično i po svim drugim selima). Semantička se, dakle, razlikovnost kondicionalnih oblika za pojedina lica ostvaruje u vinkovačkim ekavskim govovima ili subjektom ili stvarnim kontekstom.

30. Tvorba glagolskoga pridjeva pasivnog u istraženim govovima odstupa u nekim glagolskim vrstama od tvorbe u književnom jeziku, a karakteristična je i za druge slavonske⁶, srijemske i vojvođanske govore⁷.

U glagola kojima infinitivna osnova svršava na *-i* tvori se taj glagolski pridjev završecima *-t, -ta, -to* (za m., ž. i sr. rod u singularu), *-ti, -te, -ta* (za m., ž. i sr. rod u pluralu). Na taj je način singularni oblik m. roda oblički izjednačen s infinitivom, međutim njegova se semantička funkcija najčešće izražava drugačijim akcenatskim i kvantitativnim stanjem nego što je u infinitivu. Donosimo nekoliko potvrda karakteristične tvorbe tih pridjeva:

rōdit – rōdita – rōdito, prībīt, skřšīt, prīkinīt, slōmīt, prisādit, izrādito za *prēdivo, dnō je sastāvito o dānā, ogrādite, zagrādito, zamřznita rjēkā, pōpīt – pōpita – pōpito – pōpite, ubīt, vīdita, podjēlito* itd. (Gradište), *jā sam rōdit, pokōsīt, stēgnīt, priprāvile smo okrūñitog kukūruza, imam sprēmīt rūčāk* itd. (Prkovci), *kōla su rasklōpita, štā si razdrēlīt, lēpo podignito* itd. (Vođinci), *većina je nasēlita, dōbrō je zagřnīt* (inf.: *zagřnīt*), *nakālāmito, nezagřnito* itd. (Rokovci), *ogrādito, podignīt, naprāvita, načīnito, izdūbito* itd. (St. Mikanovci, slično i po svim drugim selima).

31. Po tvorbi priloga sadašnjeg istraženi se govori dijele na dva područja: u Prkovcima, Šiškovcima, Cerni i Rokovcima tvori se završetkom

⁶ DPG II, 69, 70

⁷ B. Nikolić, O govoru Srijema, JF XX., 284.

-ća⁸, koji se veže uz oblik 3. l. pl. prezenta (u Gradištu, rjeđe i u Prkovicima i Rokovicima ista se funkcija glagolskog priloga izražava, paralelno uz tvorbe sufiksom -ća, i završecima -ć i -ći vezanim uz navedeni prezent-ski oblik), u svim drugim selima bilježili smo samo završetke -ć ili -ći.

Prema glagolu *glědět – glědat* u nekim od istraženih sela prilog glasi i *glěda* (taj smo oblik, koji je kontinuant starog oblika participa *glede*, zabilježili u Šiškovcima, Rokovicima i u Cerni), u značenju »u vezi s nečim, u odnosu na nešto« i sl. U pravom značenju navedenoga glagola i u spomenutim i u drugim vinkovačkim selima govori se prilog *glěděća – glědajeća*, gdje je sufiks -ća, ili *glěděć – glěděći – glědajeć, glědajeći – glědajūć – glědajući*.

32. Paralelnu tvorbu prilogu sadašnjem na -ća zabilježili smo i u glagolskom prilogu prošlom: u Prkovicima, Šiškovcima, Cerni i Gradištu taj se prilog tvori završetkom -vša, ali je običan i završetak *vši: išāvša, došāvša, mogāvša, išāvši, došāvši, mogāvši*. U svim drugim istraženim govorima, te smo priloge čuli samo sa završetkom -vši.

⁸ S. Ivšić donosi takve primjere iz Gundinaca, Semeljaca i Gradišta, DPG II, 71, 105.

